

ատենախօսութիւն մը ըրաւ, որով ժողովքը զօրաւոր փաստերով համոզելու զգաց որ սահմանադրական կանոններուն ընդունուիլը կամ հերքուիլը աղգին լուծութեանը ձգուի: 775 Հոգի կային այն օրը ժողովքին մէջը. ամէն մէկուն հաճութիւնը հասկընալու համար վիճակ ժողովուեցաւ. 42 հոգի միայն գտնուեցան Պ. Բիւսէկիւսին կուսակից. 733 հոգի չուղեցին որ օրինաց հաստատութիւնը ժողովրդեան ձգուի: Այս ելքը ժողովականները խընդացուց:

Մենք ալ ծիծաղեմք ասոր վրայ նէ մնաւ չունի. որովհետեւ նոյն իսկ ժողովականները մեզի օրինակ տուած կ'ըլլան. բայց մեր փորձաքաջութիւնը աւանդելին չի նմանիր: Թէ որ օրէնքը հասարակաց կամաց բացատրութիւնն է նէ՝ հասարակութեան ցրցընէլէն ինչո՞ւ վախնալու է. արդեօք կը կատարածին մի որ հասարակութիւնը իրեն կամքին ինքը չի հաւնիր: Թէ որ իրենց մէջ երկուքի բաժնուած են նէ՝ հասարակութեան որը ըլլալուն աւելի ապահով կերպը նոյն իսկ հասարակութեան հարցընէլը չէ՞ մի: Բայց դժուարութիւնը այն է որ՝ հասարակաց ազգին կամքը որը ըլլայ. ինչէն իմանալու է, երբ որ անոնց մէջ երկու կերպ կարծիք տիրէ: Երբէն կառավարութեան հիմնական կերպին վրայ ինչպէս որ Փարիզու ազգային ժողովը բռնած է, հասարակութեան մէջ դժգոհութիւններ կը տեսնուին. և այս դժգոհութիւններս ժողովոյն մէջ գտնուող պատգամներները անգամ կը ցրցընեն. Պ. Սնդարանցիք և կուսակիցները, Պ. Թիւր և կուսակիցները, Պ. Լաւրիւս — Սօլէն և կուսակիցները, Պ. Բրուսոն և կուսակիցները, այլ և այլ դրութիւններու տէր են: Այն ժողովքին մէջ հաւանութիւն գտած և հաստատուած օրէնքը հասարակաց որ կամացը բացատրութիւն կրնայ սեպուիլ: Թէ որ այս իրարու հակառակ կողմերուն աւանդուն ալ կամքը հաճեցնելու կերպով չինուած է նէ՝ ի հարկէ տարտամ խօսքով չինուած կ'ըլլայ. և պէտք եղած ատենը իրեն օրէնք չի կրնար ծառայել. որովհետեւ օրէնքին խօսքը բացարձակ ըլլալու է. իրարու հակառակ մեկնութիւններ վերցընելու չէ: Թէ որ միայն մէկ կողմին կամացը բացատրութիւնն է նէ՝ բոլոր ազգին կամքը եղած չըլլար. և որու կամքն որ չըլլար նէ՝ անոնք հասարակութիւն կամ ժողովուրդ կամ ազգ սեպուած չեն ըլլար. որովհետեւ հասարակապետական կառավարութեան մը մէջ անոնք իրեն ալ չեն ընդունուիր:

Պէտք է որ այսպիսի բաներս կասկած մը ձգէին փիլիսոփայից միտքը, թէ օրէնքը հասարակաց կամաց բացատրութիւնն է ըսելը ճշմարիտ պիտի չըլլայ. կամ գոնէ՝ ճշմարիտ ալ է նէ՝ անգործադրելի և լոկ հայեցողական ճշմարտութիւն մը պիտի ըլլայ. և փորձական համար՝ ասոր հակառակը ճշմարիտ պիտի ըլլայ. այսինքն այն թէ օրէնքը իրեն հիմն ունի գերազանց և աստուածային կամաց բացատրութիւն: Եւ որովհետեւ ճշմարիտը տեսակ տեսակ չըլլար. մէկ կերպ մը միայն կ'ըլլայ. և ճշմարտութեան միութեան մը բարութեան գաղափարները իրարու հետ կ'ստուգուեն, և հայեցողական ճշմարտութիւնն ենթադրածնիս հասարակութեան մէջ խռովութեան պատճառ կրնայ ըլլալ. որովհետեւ ասոր համար էր որ ազգային ժողովոյն մէջէն 733 հոգի մէկէն

նայ ըլլալ որ ձեզ այն հանդէսէն կոշտութեամբ մը վրաշնչեց, ձեր դատարարութիւնը ճշմանալու համար, թէ որ այն ատենը որ անհոգութեան մէջ էինք և ծառայ կը սեպուէինք, ձեզի դժմ կենտրոն կարող եղանք նէ, մեր նորահաս ազատութեան գիտութիւնը զբոխ նիս բռնած ատենը ևս առաւել կրնանք ձեզի դժմ դնել. Գոթ անձամբ փորձած էր որ ազատութեան սկզբները մարդ ինչը կրնայ ընել, և դուք հիմայ այն ժամանակից անցուցած էք: Անոր համար զգուշացիք. դատարարութիւն աղէկ է. ըսածներս ճշմարիտ են. բայց միտքի ընելը քիչ մը ծանր է ձեզի: Բոլոր իրաւաբանները և խաղաղները միասնաբար բարոյացած ապագէ Կոնստանտինոպոլիս ըսուած բանակը ձեզ որքան վախցուցնէ (զոտարարէի պատերազմներուն ատենը), հիմայ ազատութիւնը նոր ձեռք ձգող գերմանացիներէն անկէջ եւս առաւել պիտի վախնար:

Գերմանացի մէջ ձեզ օրիորդ չիկայ. և ինքն անանկ կուգայ որ ասիկայ անիրաւութիւն մըն է, որովհետեւ ես այնպէս կը դատեմ որ սիրուն մարդիկ էք դուք. և ձեր Գերմանիա կեցած ատենից շատ աչհատեցաք գերմանացոյց, և սուաւեկայէս անոնց արտաբերել և գէղեցիկ մասին աչքը մընակու. սակայն ասոնք ձեզ սիրեն ալ նէ՝ ասոնց մէջ օգուտ մը չէք կրնար տեսնել. որովհետեւ սովորութիւն չունին աւանդ որ իրենց սիրածը պաշտպանելու համար զենք առնեն: Ձեր վրայ ինչ բան որ յայտնի կը սեպեն, և կը կարծուի որ անանկ սեպուած իրաւունք ունին, ևս այն բանը ձեր վրայ տեսած չեմ. Օր մը Կոնստանտինոպոլիս քաղաքը Կոնստանտինոպոլիս մը մէջ ծեղ կամ էին փրկածները ըսուած կողմէն երեստասարդ մը գտնուեալ ըսուած որ, Գերմանացի Զօհնդաւ ֆելին գլուխը Գաբուր կորեցին նէ, անոր վրէժը Գաբուրընընուն աւրիւնը թափելով առնելու է: Կարելի է որ շատ ատեն անցած ըլլալով դուք ասիկայ մտայն ըլլաք. բայց մենք որ գերմանացի եմք՝ այդպէս բաները չուտով չեմք մտնար:

Ասանկ փիլիսոփայական դժուարութիւնները մարգարեականներուն պէս ձիւք կատարուած չեն ունենար ամէն ատեն, որովհետեւ շատ բաները մարդոյս աղտոտ անձնիշխանութենէն կ'ազատուեն. և մարդ աւրիւն մարդու մը աղտոտ անձնիշխանութեամբ ընելը չի կրնար գիտնար

չուղեցին օրէնքները հասարակութեան և ազգին դատմանը տակ ձգել, ասիկայ տրամաբանական ճշմարտութեամբ կը հետեւի որ իրեն Կոնստանտինոպոլիս բռնուած ատենը, թէ օրէնքը հասարակաց կամաց բացատրութիւնն է, սուտ է. և ասոր հակառակը թէ՝ օրէնքը աստուածային կամաց բացատրութիւնն է, ճշմարիտ է: Այն և նոր փիլիսոփայներ վճռած են որ առանց կրօնից կառավարութիւն և ընկերութիւն չըլլար. ըսել է որ՝ առանց կրօնական սկզբանց ընկերական կամ սահմանադրական օրէնք չըլլար: Թէ որ օրէնքը մարդոց կամքէն կ'ստուգուի ունենար նէ՝ ընկերութեան համար կրօնը պէտք չէր ըլլար. օրէնքով ընկերութիւնը կը հաստատուէ: Մեր այս օրագիրը կարգաւոր շատ մարդիկ ֆրանսիացիներուն կառավարութեան հիմնական կերպին մէջ մէկ հիմնական պահասութիւն մը կը տեսնեն. բայց չեն գիտեր թէ սրն է. հոս ըսածը աւանդ կրնայ ճանչցնել թէ այս պահասութիւնն օրինաց վրայօք Ռուսոյին տուած գաղափարը ընդունելին է:

Փարիզու քաղաքին պաշարման վիճակը որ յունիսի 24 էն ի վեր կը բռնէր, վերջած ըլլալը անցած չորթու ծանուցիւր: Բայց երկու գլխաւոր բաներու վրայ տակաւին մեծ զգուշութիւն կայ. ինչի է պարագրութեան աղտոտութեան վրայ: Օրագիրները տակաւին առաջին աղտոտութիւնը չի կրցան տեսնալ. որովհետեւ շատ օրագիրներ կան. մանաւանդ փետրուարի խռովութենէն ետքը սկսածները, որ չափազանց ռամկասեղանական են, քեֆալիստիկ կողմը կը բռնեն, և բանտարանները խռովութեան կը գրգռեն. անոր համար արդարութեան գործոց տեսուչ Պ. Մարի նախարարը ասոնց համարձակասութիւնը զսպելու համար խիստ օրէնքներ առաջարկեց. և ընդունուեցան: Երբորդ գրն է ընկերութեան աղտոտութեան վրայ: Հասարակապետութեան առաջին օրէնքներուն նայելով ամէն մարդ կարող էր քանի մի հոգի գլուխը ժողովէ մտնան որ ժողովքին բարոյացընէլ, և անոնց մէջ ուղեւորներ խօսել: Ասանկ ժողովքներուն մէջ կառավարութեան գէմ խորհուրդներ կ'ըլլային, որ ետքը ի գործ կը դրուէին. ուստի կառավարութեան կողմէն Բոլշեւիկի հրաման զնայ որ մէկ տեղ մը ժողովք պիտի ըլլայ նէ առաջիկայ կառավարութեան կամ Բոլշեւիկի հրաման առնէ. առանց հրամանի ժողով կամ ժողովակ (չիւպ) չըլլայ. և թէ որ մէկ տեղ մը անանկ բան մը ըլլայ նէ՝ Բոլշեւիկ անոր վրայ հսկէ. և հրամանին անհնազանդ գտնուողները զբաւեւ կերպը մտածէ:

Բանի մը աղէկ տեղեկութիւն ունեցող մարդիկ Պ. Լաւրիւսի կամ Կոնստանտինոպոլիսի մը տեղ տխմար մարդիկ խորհուրդ կ'ընեն ասոր անունով ոտք ելելու, և խռովութիւն հանելու: Եւ սիկայ իմանալով Բաշի օրագրին մէկ նամակ մը կը գրէ և կը ծանուցանէ որ՝ ասոնց միտքը զինքը հասարակութեան աչքին կասկածելի ցրցընէլ է. բայց ինքը ասոնց խորհուրդին բնաւ մէկ կերպիւ մը հաղորդ չէ. և չուղեր ալ ասանկ կուսակիցներ ունենալ, և իր անունով խռովութիւն ելած տեսնել: Ուստի ներքին գործոց տեսուչ Պ. Տիւֆու նախարարին ալ ծանուցել է ասանկ մէկ խորհուրդ մը ըլլալը. որպէս զի զգուշանայ, և այս երեսէն ելելու խռովութեանը առաջը առնէ:

Կրօնական իրաց կարգադրութեան համար սահմանուած մասնաւոր ատեններ քննութեան առաւ Պ. Մենք խորհրդականին ըրած առաջարկութիւնը, որ հետեւեալ յօդուածներուն մէջ կը պարտաւանդուի:

Եւ ինչի է տարբար արքեպիսկոպոս և եպիսկոպոս անուանողը պիտի ըլլայ գործադիր կարողութեան գլուխ գտնուած անձը. որ հոգեւոր հովիւ ուղղովիճակին եկեղեցականներէն և հոռմադաւան քաղաքապետներէն և անոնց փոխանորդներէն ընտրուած հինգ անձանց մէկը այս պաշտօնիս պիտի անուանէ:

Մէկ մարդ մը մինչեւ որ տասն տարի չարուեստ եկեղեցական պաշտօնի մէջ գտնուած չըլլայ, և աստուածաբանութեան կամ կանոնական իրաւանց մէջ վարդապետի աստիճան առած չըլլայ նէ՝ արքեպիսկոպոս կամ եպիսկոպոս անուանելու կարող չըլլայ:

Գործադիր կարողութեան գլուխ եղող անձինք ջանիւքը հոռմեական արժողոյն հետ խօսակցութիւն մը ըլլայ, որով միաբանին

1. Եկեղեցական կերպ կերպ պաշտօններու մէջ առաջ երթալու պէտք եղած պայմանները կատարելուն որոշմանը համար:

2. Հոգեւոր վերակացութիւն ընող հովիւներուն քանի որ կենդանի են նէ իրենց պաշտօնէն ձգուելուն համար:

3. Եկեղեցական գաղափարութեան ատենները սահմանելու, և ամէն եկեղեցական պաշտօն յանձն

նուելու անձանց ընտրութեամբ առաջ բերուելուն համար. թէ ուղղակի այն պաշտօնը առնելու անձին վրայօք, և թէ այն պաշտօններուն յարմար մարդ գտնելու համար պատգամաւոր գործաւարներ գնելու վրայօք:

Տեղ տեղ մէկ մէկ մանր պատճառաւ ողորդի խռովութիւններ կ'ըլլեն, և շուտով կը կոխուին ալ նէ՝ կը ցրցընեն որ խմորում մը կայ Վրանայի մէջ: Երբեմն երկրէ դուրս արեւը հանեղ պատճառ կը բռնեն, որպէս թէ ասով սով պիտի պատճառի, կամ արեւը ունեցողները սուղ պիտի ծախեն: Երբեմն ալ հասարակ մարդիկ գինեատուները կը խմեն կը գինովանան, դուրս կ'ըլլեն մէկ զինուոր մը տեսնելուն պէս անոր հետ կուլ կ'ընկրին, զինուորին կուսակիցները շատնան նէ գինովին ալ կուսակիցները կը շատնան մէկիկէն քարով մէկ գինէն զենքով պղտիկ պատերազմ մը կ'ըլլայ. քանի մը հոգի ալ երկու կողմէն կը վերաւորին. ինչպէս որ անցածները նոյեմբերի սկիզբները Փարիզու մէջ եղեր էր: Բանի մի օրագիր ասիկայ պատճառ առնելով Փարիզ խռովութեան մէջ կը կարծեն. բայց սուտ է, այսպիսի մանր մոտի գինով կուլներ աւանդ ատեն պակաս չեն անանկ բաղմամարդ քաղաքի մը մէջ:

ԳԵՐՄԱՆԻԱ: Պալիէնայի թագաւորութեան Մուսիկ մայրաքաղաքը ոչինչ պատճառով մը ահա գին խռովութիւն մը ելաւ: Հոկտեմբեր 16 ին պիտի գինը բարձրացուցին: 17 ին Բանի մը հոգի խռովութեամբ ըլլալով պիտի գործարաններուն առաջը խառնաձայն խաղեր աղաղակներ ընել սկսան: Պիտի վաճառականները հասկընալով որ բանը այն քանով լքմընալու չի նմանիր, խոտաւան որ գինը առաջնայ պէս կ'ընեն. առաջնայ աւելի գին չեն ուղեր. և այնպէս տուին ալ: Հասարակութիւնը քիչ մը հանգարուեցաւ, բայց իրիկուան, կէս օրէն 8 ժամ ետքը նորէն սկսան. հարկ եղաւ որ զինուորներ գան: Բայց ասոնք չեկան այն ամբողջ շատ յափշտակութիւններ ըրած էր: Օրքն ու խռովարարները տեղ տեղ իրարու հետ կուլներ ալ ըրին քանի մը հոգի վերաւորեցան. շատ մարդիկ ալ բռնուեցան: Բաղաքին մեծերէն և քաղաքապետ զորքերէն մէկ քանին ալ քարով վերք առին. որովհետեւ խռովարարներուն գլխաւոր գէնքը քար էր: 18 ին Կէս օրէն 2 ժամ առաջ արմուկը և խռովութիւնը նորոգեցաւ: Այս անգամ զօրքերը պիտի ծախուած տեղերը պըտըտըտով, և մէկէն մէկալը մըտնելով, որ տեղ որ պիտի գինը առաջնայ վեր բարձրացած կը գըտնէին նէ, ձեռքերին ինչ հասնէր նէ կը կտրէին, կը թափէին, և աչքերնուն սիրած բանն ալ իրենց կ'առնէին: Կ'երեւի որ ասանկ ընելուն խորհուրդը ձեռնարկին մէջ ըրած ըլլան. ու որովհետեւ ամենուն ալ ըրածը այս էր: Եւ այս օրը աւանդ պիտի գըտնէր զինուորական կողմէն ուրիշ գէշութիւններ եղան. ասոնք գլխաւորապէս պիտի ծախողներուն և հայադորներուն և վաճառականներուն կը վնասէին. բայց շատ ալ մասնաւորաց տուներ մտան: Պիտի գործարանի վարպետ մը իր երկու սպասաւորներուն օգնութեամբ այս իրաւարարներէն երկու հոգի սպաննեց: Խանութները ամէն ալ գոցուեցան. և զօրք ժողովուրդը շան եղած թմբուկը դարեւ սկսան: Պալիէնայի թագաւորին շուտ մը մարդ իրիկուեցաւ: Վիտնալ պէտք է, կ'ըսէ Բալիէնայի օրագիրը, որ Մուսիկի մէջ Վիտնայի հոկտեմբեր 6 ելած խռովութենէն ետքը անկէջ եկած շատ մարդիկ կան:

19 ին Բաղաքը հանգարած էր, և անկէջ ետքը ալ չի վրդովեցաւ: Միւսողներուն և վերաւորուածներուն համարներ շատ է կ'ըսեն: Ժողով կազմելու և խռովութիւն հանելու գէմ հնուց ի վեր հաստատուած օրէնքը քաղաքին ամէն թաղերը կարգաւորեցաւ. և քարող կարգաց (տեղալ կանչեց) որ, թէ որ երեկուան խռովութիւններուն նմանը նորէն ըլլայ նէ՝ քաղաքը զինուորական օրինաց տակ պիտի մըտնէ. այսինքն բռնուած յանցանքները զինուորական ատենին առաջը կարճ դատաստանով մը վճիռին առնելէն ետքը պիտի սպաննուին: Բաղաքին ամէն կողմը պահակ զօրք կը պըտըտըտ անպակաս:

ԲՐՈՒՍԻԱ: Հոկտեմբեր 13 ին մէկ խռովութիւն հանելու սկզբնաւորութեան պէս բան մը կ'ըլլար: Տանիմաքայի պատերազմին Բրուսիայի կառավարութեան կողմէն սպարապետ Պ. Վրանիկին Բրուսիայի կառավարութիւնը անսահման իշխանութիւն մը տալով Բրուսիայի մէջ ելած և ելելու խռովութիւնները զսպելու համար, խռովարարներուն աչքէն այս մարդը ինկաւ. թէ պէտք մարդ ըլլալով և իւր ազգին և տերութեամբ պատիւը աղէկ պաշտպանելով պէտք էր որ ամենուն առհասարակ սիրելի ըլլար: Բանի մը

խոռոչները ասոր պատկերը շինել տուած էին . և մէկ կողմէ մը եղբւրի վրայ կապած՝ պիտի այրէին խաչատուակութեամբ : Բաղարապատի զօրքը վերայ հասաւ , և աւելի խօսքով համոզելով քան թէ զինքով բռնութիւն բանեցնելով ժողովուած մարդիկը ջրուեցին . որ շատ բազմութիւն ալ չէին :

Տրանցքը մը շինուելու համար շատ բանուորներ կային . ասոնց մէջ մէկ ձայն մը ելաւ . որպէս թէ մէկ մեքենայ մը հնարեր են . և այն մեքենայն երբ որ ի գործ դրուի նէ՛ իրենց բանելու բան պիտի չի մնայ . իրենց ձամբայ պիտի տրուի : Այս մեքենայն բերուեցաւ հոն նէ՛ ասոնք մեքենային կը բաժնուին . քաղաքապատի զօրքը վերայ հասաւ , բայց խոռոչարար բանուորները ասոնց վրայ քար նետել սկսաւ , հարկ եղաւ որ ասոնք ալ փախչէին բանեցընեն : Հատ բանուոր վերաւորուեցան , և շատն ալ բռնուեցան :

Տրանցքը բանելու համար բերուած մեքենային այրիլը հարկ ըրաւ բանուորներուն մէկ մասը Բօրնէքէրֆելտի վրայ խրկել : Որովհետեւ դիմադրութիւն և խռովութիւն մը ելելէն երկուշ կար , կառավարութեան կողմէն բաւական քաղաքապատի զօրք խրկուեցան :

Հոկտեմբեր 16 ին խել մը խոռոչարար մարդիկ առաջնուն կարմիր դրօշակ բացած , քաղաքը (Պէտլին) մտնել ուզեցին . բայց քաղաքապատի զօրքը թող չի տուաւ : Այն ատենը բանուորները խորհեցան այս քաղաքապատի զօրքը ետ խրկել . ասոնք մը տիկ չորին . բանուորները սպառնացան . զօրքը գէմ գրին . քիչ մը ետքը հաշտեցան , բայց բանուորները խօսքերնուն վրայ չի կեցան , հարուստ քաղաքացիներուն վրայ երթալ սկսան . ասոնք ալ բանուորներուն վրայ դարձան : Խուժը մը զօրք ալ հասաւ . բանուորներուն համարները թէպէտ քանի երթար կ'եմբար , բայց զօրաց գէմ չի կրնալ դնելով ջրուեցան . շատ ալ վերաւորուածներ եղան : Բանուորներուն ըսուեցաւ որ բանուորին երթան . մը տիկ չորին . զօրքը ինքնին լեցուցին անոնց աչքին առաջը . ըսելով որ անոնց համար կը լեցընեն . ասոնք ալ չի կրնալ մոտիկ ընել տալ . հարկ եղաւ վերանալն կրակ ընել . երբեք հոգի հոն մեռան և շատն ալ վերաւորուեցան . այս վերաւորուածներէն ալ երկու հոգի ետքը մեռան :

Բաղարապատի զօրքը քաղաքը մտաւ . բայց Ռօստուս տեղը բանուորները նորէն ասոնց վրայ վաղեցին . ասոնք նորէն կրակ ըրին . և երկու բանուոր ալ հոն մեռան : Հուտ մը բանուորները տեղ մը ժողովուեցան մարտկոց շինեցին , բայց զօրքը շուտով վրայ հասան . թող չի տուին որ ամբանան . երբեք բանուոր ալ այն մարտկոցին քովը մեռան : Հատ տեղ բանուորներ քաղաքապատի զօրաց հետ կռիւի կայնեցան . Հօլպայն զօրապետին վրայ քար մը նետեցին . որով վերաւորուեցաւ : Բանուորները ուրիշ տեղեր ալ շատ անկարգութիւններ ընելու միտք ունէին , բայց աղգային պահապան զօրքը թող չի տըվին : Այն իրիկունը ուշ ատեն ամէն բան հանգարտեցաւ . և սկսաւ յանցաւորներուն վրայօք քննութիւն ըլլալ :

Պէտլին քաղաքին մէջ ժամանակէ մը ի վեր Խաչատուրեան ժողովը մը հաստատուած է , և երբ որ Լեւոնիայի կայսրը այս վերջին անգամիս Վիեննայէն ելաւ (ըմիջ քաղաքը գնաց , և Վիեննայի ռայ և Լեւոնիայ և Լեւոնիայի սպարապետները Վիեննայի վրայ խրկեց որ խռովութիւն հանող ապստամբները պատժեն , ասոնք իմանալով կառաւարութենէն և հասարակութենէն ուզեցին որ կայսեր գէմ Վիեննայի տպաւորութիւնը պաշտպանելու համար զօրք խրկուի : Հոկտեմբեր 29 ին և 30 ին այս մտքին վրայ շինուած և ստորագրուած խնդիր մը ներկայացուցին նախարարաց ժողովին . և անհամար բազմութիւն լեցուեցան նախարարաց խորհրդարանին հրապարակը և բալը և սանդուղքներուն գլուխը , ով որ նախարարներէն դուրս ելելէ կ'ուզէր նէ թող չէին տար . տուած խնդիրնիս ստորագրելու անանկ դուրս ելելու է կ'ըսէին . և ստորագրելը ալ կ'ընէին որ , ով որ Վիեննայի օգնութեան զօրք խրկուելու հաճութիւն չի տայ նէ՛ անիկայ կը խեղդենք :

Նոյեմբեր 1 ին կէս օրէն երկու ժամ առաջ ըսր հասաւ թէ կայսերական զօրքը ռուսք նետելով Վիեննա առեր են , և Վիեննայի սպարապետը ներս մտեր է : Նոյնհետայն օրապիտերը ամէն ներս ալ յաւելուածներ հրատարակեցին , քաղաքին մէջ ազմուելը շատցաւ . մէկ ժամու մէջ 3000 հոգիէն աւելի Վիեննա քաղաքը (Վիեննա քաղաքի հրապարակ) ըսուած տեղը լեցուեցան . որ հիմա աղգային պատգամաւորներուն խորհրդարանը հոն է . և ետեւէ ետեւ մարդիկ կը շատնային . կ'ուզէին որ Բրուսիայի զօրաց յայտնի հրաման տրուի որ կայսերական զօրաց ձեռքէն Վիեննա ազատելու երթան : Բրա՛ծ խնդիրնիս օրինաւոր կերպով եղած

չըլլալը պատճառելով պատգամաւորները ընդունել չուզեց . ամբողջ բռնացաւ . ոտք կտնային , այս իրիկուն ասոր պատասխանը կ'ուզէր ըսին :

Իրիկուն ժամ վեցին ժողովուեցաւ ամբողջ . շատը գինով . աղէկ դիպումը մը այն եղաւ որ , օդը որ քանի մի օրէ ի վեր պարզ և յստակ էր՝ պղտորել և քիչ քիչ անձրեւ նետել սկսաւ . այս որ չըլլար նէ՛ այն իրիկունը մեծ խռովութիւն պիտի ըլլար : Պէտլինցւոյ ասանկ ոտք ելելուն գլխաւոր պատճառ մըն ալ այս էր որ Պէտլինու գլուխը 78,000 զօրք նոր եկած բանակած էին , և հետեւին 160 հատ թնդանոց ունէին : Պէտլինցի կը վախնային . չըլլալ որ Վիեննայի զօրքը Վիեննայի ինչ ըրին նէ՛ ասոնք ալ Պէտլինի նայր ընեն : Բայց այս զօրքը քաղաք մտնելու համար եկած չէին . քաղաքին հանգարտութիւնը պաշտպանելը քաղաքացիներէն բաղկացեալ պահապան զօրաց յանձնուած էր :

Ժամ ինն ու կէսին այս պահապան զօրքը ամբողջ ջրուելու համար առաջ գալ սկսան . բայց ամբողջ տեղերնուն չէին շարժեր : Վիեննայի ալ զօրքը հաւաքելու մեծ թմբուկը կը զարնուէր : Վիեննայ շինող բանուորները ձերմակ դրօշակներով խուժել խուժել առաջ եկան , և պահապան զօրքին ու բազմութեանը մէջ տեղը մտնելով երկու կողմը իրարմէ զատեցին : Պահապան զօրքը՝ երկաթի ձամբու բանուորներուն վրայ յարձակուցաւ . և բանուորներուն մէկը ծանր վէրք առաւ : Բանի մը առանկ դիպումներ ալ եղաւ : Բազմութիւնը զօրքը կը նախատէին . քանի մը անգամ վրանին ալ յարձակեցան . բայց զօրքը անշարժ կեցան : Խորհուրդը լըմընալու ատենը որ խորհրդականները տեղերնին պիտի դառնային՝ զօրաց հարկ եղաւ սլաճէն դուրս ելելու ձամբայ մը բանուոր բանի :

Բանուորները իրենց վերաւորեալ ընկերը պատգարակի (թէ՛ ձիերէի) մը վրայ գրին իրենց ժողովքին տեղը տարին , շատ մը բազմութիւն ալ մէկ եղան պահապան զօրաց գնդապետի մը բնակարանի առաջ գացին և սկսան խռովածայն աղաղակել . պատճառելով թէ ժողովրդոց վրայ կրակ ընել հրամայողը այն է եղբը : Ժամ 11 ին նորէն թմբուկը զարնուեցաւ . պահապան զօրքը ժողովուեցան եկան , պալատը և առջեւի սրահը և բալը և հրապարակը , և ձամբուն վրայի կամուրջները բռնեցին : Ժամ 2 ին քաղաքը հանգարտեցաւ , և պահապան զօրաց հրաման եղաւ որ տեղերնին երթան : Վիեննա առաւօտուն պատերուն վրայ փակուեցաւ թուղթեր կարգադրեցան . որ կ'ըսէին թէ՛ պատգամաւորաց ժողովին երեկունս ըրածը ծաղրածութեան պէս բան մըն էր . հասարակութիւնը թող չի ջրուի . պատրաստ կենայ : Այն օրը երկաթի ձամբուն բանուորները չի բանեցան : Բաղաքացի պահապան զօրքն ալ ժողովեցան . բայց հասարակաց հանգարտութիւնը խանդարելու բան մը չեղաւ մինչեւ ժամ եօթն : Ժամ 4 Վիեննայի պահապան զօրքը հաւաքելու թմբուկ զարկին . ձայն ելաւ թէ զօրքը Պէտլինուցի դրանը քով պատրաստ է : Երկաթի ձամբուն բանուորները զինուորական կարգի տակ մտան . գէնք առին , և իրենց զօրապետ մըն ալ ձարեցին : Առանալներն ալ որ մինչեւ հիմա երեւան եղած չէին , միտքանեցան լեգէոն մը կազմել , և իրենց զօրապետ դրին ձիաւոր զօրաց գնդապետ Պ . Վորթհայն , որ իբրեւ հասարակապետական ծանցուած էր : Այսու ամէն նայնիւ հանգարտութիւնը չաւրուեցաւ . մանաւանդ որ զօրաց մօտ ըլլալուն համբաւն ալ սուտ ելաւ :

ՆԱԲՕԼԻ : Երբնիկ ըսուած օրագիրը կ'ըսէ որ՝ Նաբօլի և Սիլիկայի մէջ հաշտութիւն ըլլաւ և սէրը հաստատուելու համբաւը օրէ օր հաստատութիւն կը գրանէ . և այս հաշտութեան հիմն պիտի ըլլան հետեւեալ յօդուածները :

Նոյն թէ՛ քաղաքական և թէ՛ անտեսական մասին մէջ անկախ մնալ :

Թագաւորական ցեղը՝ Նաբօլի թագաւորական ցեղին հետ մէկ ըլլալ :

Սիլիկայի բերդերուն մէջ Նաբօլի թագաւորին պահապան զօրք պահելու իրաւունք ունենալ :

Հաշտութեան մինչեւ հիմա ուշանալուն պատճառ այն կը կարծուի որ , սիլիկայիները տեղակալ կ'ուզեն թագաւորութեան ժառանգ իշխանը , բայց Նաբօլի թագաւորը այս խնդիրնին կատարելու չհաճէր : Բայց այս ատոյգ կ'երեւի որ սիլիկայիները թագաւորին հօրեղբայրը պիտի ընդունին , որ է Բալդուին իշխանը :

Բալդուինի հովանաւոր 8 ին Նաբօլի թէ՛ օրագրին կը գրեն : « Սեր գործերուն վրայօք ինչ ըսեմ քեզի : Միկարգութիւնը օրէ օր կ'եմբարայ . խռովութեան զինուած մարդիկ կը պարտաւոր քաղաքը . ինչ ուզեն նէ տալու է , չէ՛ չեմք կրնար ըսել : Այս

կէց քանի մը օր առաջ այս խռովութեան մէկը Սոսոնալէ լեռը բռնեցիկեան կրօնաւորներուն վանքը կոխեց . և երբեք կրօնաւոր հետեւին տարին իբրեւ պատանդ . ետքը ասոնք ազատ թող տալու համար 18,000 ֆլորին ուզեցին . (որ 360,000 դուլ ռուս չափ կ'ընէ) : Սոսոնալէի մը առանկ բաւեր եղան , և աւելի գայթակղութեան պատճառը այն է որ՝ այս զինեալ խռովութեան մէջ քահանայ ալ կան : և Սոսոնալէի քաղաքական կառավարութիւնը ալ , աղգային պահապան զօրքն ալ այս շփոթ ներքու մէջ ձեռք ունին :

ՋՈՒԻՅՑԵՐԻ : Երանայի և Ղինէվայի եպիսկոպոսին ու Փոխպրկի կառավարութեան մէջ եղած անցքին սկզբնաւորութիւնը առջի շաբթուն պատմեցինք : Այն օր կառավարութիւնը ասոր հոգեւոր հովուութեանը վերաբերեալ գործոյն մէջ խռովուել և արգիլել ուզեցին , այս եպիսկոպոսը իր վիճակին հինգ տեղերէն եկեղեցականներ կանչեց քովը , որ վիճակին հիմնական որպիսութեանը վրայ խորհին և անոնց միտքն ալ իմանայ այս բանիս վրայօք : Ասոնց հետ խորհրդակցելէն ետքը գրով հարցուց կառավարութեան խորհրդարանին նախագահ Պ . Հալլերին թէ , կրնայ մի ըլլալ որ իր կողմէն քանի մը եկեղեցականներ խրկէ , որ կառավարութեան խորհրդարանին կողմէն որոշուած մարդոց հետ խօսակցութիւն մը ընեն . որպէս զի այս վէճը սիրով լըմընայ : Պ . Հալլեր ասոր հաճեցաւ . բայց քանի մը պայմաններ դնելով :

Եպիսկոպոսը ասոր վրայ երկար թուղթ մը գրեց հովանաւոր 22 ին , Փոխպրկի քաղաքական կառավարութեան նախագահին և խորհրդականներուն , որուն մէջ կառավարութեան կողմէն եկեղեցական նաց վրայօք եղած խօսքերը մէկիկ մէկիկ հերքել և իբրեւ զրպարտութիւն ցրցընելէն ետքը կ'ըսէ . ձեր խնդրոյն մեր տալու կրտորդական պատասխանը այս է : 1 . Ինչ քանի մէջ որ սահմանադրական կառուցութիւնը և օրէնքները քաղաքական պարտականութիւններ կը դնեն որ խղճմտամաց դէմ չեն գար , մեր բոլոր եկեղեցականներով այն կանոններուն և օրէնքներուն կը հնազանդուինք . և այս պարտականութիւնները կը կատարեմք . և մեզի կ'երեւի ալ որ մինչեւ հիմայ ասոր հակառակ ըրած չունինք : Բայց երբ որ յիշեալ կանոնները և օրէնքները արդարութեան և եկեղեցւոյ լատուածային սահմանադրութեան և իրաւանցը հակառակ գայ , հնազանդելու ոչ կարող եմք և ոչ ալ պարտական : 2 . Ինչնար է որ մեր հովուական թուղթերը և կանգալները քաղաքական կառավարութեան հրաման և հաւանութիւն տանելու սպասեմք հրատարակելու համար . որովհետեւ եպիսկոպոսական պարտքերնիս է քարոզութեան ազատութիւնը պահել . և ասոր քաղաքական սահմանադրութեան ալ կը համաձայնի , որ ամէն քաղաքացւոյ տպագրութեան ազատութիւն շնորհէր է : Այս ազատութեանս ուժովը ամէն մարդ կրնայ իր մտքէն անցածը առանց մարդու հարցընելու ապագրութեամբ հրատարակել : Ուրեմն ես ալ կրնամ իմ կոնգրակներս հրատարակել առանց կառավարութեան հրաման տանելու :

Հոկտեմբեր 23 եւ 24 լուսնալու գիշերը Փոխպրկի խել մը զօրք խրկուեցան . որովհետեւ կառավարութիւնը եպիսկոպոսին համար վճարէր որ բանալը գրուի . և քաղաքին վերցընելու ատենին կը վախնային որ խռովութիւն կ'ընէ : Այն գիշերը կէս գիշերէն երկու ժամ ետքը եպիսկոպոսական պալատը գացին . եպիսկոպոսը անկողնէն հանեցին չորս գին գոց մէկ կառքի մը մէջ գրին առանց ուր տանելնին իմացընելու . հետը մարդ գալու ալ թող չտուին . մինչեւ իր խորհրդական գալին անգամ որ լալով կը խնդրէր որ զինքը իր մեծաւորէն չի զատեն , խտուութեամբ մերժեցին . առին եպիսկոպոսը Երանայ քաղաքը տարին . որ անկէց ալ Հիլլոն բերդը տանին :

24 ին (Որը առտուանց եպիսկոպոսին տարուելուն համբաւը քաղաքին մէջ տարածուեցաւ : Պէտլինը այս ձայնը հանելուն պէս գեղացիները ոտք եկան . գեղերուն իշխանաւորները բռնեցին . և իրենք բազմութեամբ Փոխպրկի վրայ գացին որ եպիսկոպոսը ազատեն , և Խաչատուրեան ձեռքէն իշխանութիւնը առնեն : Բայց Վատ գաւառէն քանի մը զօրապետներ իրենց զօրքով Փոխպրկի քովէն պատրաստ էին որ ասանկ խռովութիւն մը ըլլայ նէ զսկեն . ասոնք գեղացւոյ գալը իմանալուն պէս զօրքը հաւաքելու նշան մեծ թմբուկը զարկին . զօրքը ժողովեցին և Փոխպրկի երկիրը մտան : Վատ գաւառին կառավարութեան խորհրդական Պ . Պլլանչէն այս զօրքերուն զօրապետ եղաւ . և առանց շատ աշխատութիւն քաշելու Փոխպրկիցիներուն ամբողջ ջրուեց . որոնց շատը ձեռքերնին միայն լախտ (թօքուղ) և մանգաղ ունէին , ուրիշ զէնք չունէին . որովհետեւ Խաչատուրեան կռիւէն ետքը

